

Ірина Розман, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
філологічних дисциплін та соціальних комунікацій
Мукачівського державного університету

ПРОБЛЕМА ПЕРСОНІФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНОЇ ОСВІТИ І ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ: ДОСВІД УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ

У статті здійснено історіографічний аналіз студій, що персоніфікують розвиток зарубіжної освіти і педагогічної думки в контексті розвитку української педагогічної біографістики. На основі розгляду узагальнювальних праць, наукової і навчально-методичної літератури, дисертацій з історії розвитку зарубіжної педагогіки, філософії освіти, філософсько-педагогічної думки у країнах Європи і США за доби Античності, Середньовіччя, Нового і Новітнього часу визначено провідні тенденції і здобутки, прогаліни цього наукового досвіду. Показано міждисциплінарний характер досліджень з означеної проблематики, які здійснені в галузях історії педагогіки, педагогічної компаративістики, педагогічної біографістики, філософії освіти та на перетині цих та інших галузей знань.

Ключові слова: історія педагогіки; історія освіти; педагогічна думка; педагогічна компаративістика; педагогічна біографістика; філософія освіти; педагогічна персоналія.

Лім. 15.

Iryna Rozman, Ph. D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Philological Disciplines and Social Communications Department
Mukachevo State University

PROBLEM OF PERSONIFICATION OF DEVELOPMENT OF FOREIGN EDUCATION AND PEDAGOGICAL THOUGHT: EXPERIENCE OF UKRAINIAN PEDAGOGICAL COMPARATIVISTICS

The article deals with the historiographical analysis of studies that personify the development of foreign education and pedagogical thought in the context of the development of Ukrainian pedagogical biographistics. On the basis of consideration of generalization of works, the scientific and educational-methodical literature, dissertations on the history of the development of foreign pedagogy, philosophy of education, the philosophical and pedagogical thought in the countries of Europe and the USA during the days of Antiquity, the Middle Ages, New and Modern times, the main tendencies, achievements and gaps of this scientific experience are distinguished.

It is shown the interdisciplinary nature of research on the identified issues, which are implemented in the fields of history of pedagogy, pedagogical comparativistics, pedagogical biographistics, philosophy of education and on the intersection of these and other branches of knowledge.

Keywords: history of pedagogy; history of education; pedagogical thought; pedagogical comparativistics; pedagogical biographistics; philosophy of education; pedagogical personality.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції українського освітньо-педагогічного процесу зумовили активний розвиток порівняльної педагогіки, що як галузь педагогічної науки покликана всебічно осмислювати різні аспекти зарубіжного досвіду з формування і функціонування освітніх систем як окремих педагогічних феноменів та в проекції виявлення можливостей його творчого використання у розв'язанні проблем національної гуманітаристики України.

З кінця 80-х рр. XX ст. національна педагогічна компаративістика почала позбавлятися комплексу меншовартості, адже раніше дослідження зарубіжної освіти і педагогічної думки в Україні майже не проводилися через монополізацію цієї

галузі російськими вченими. Вони в дусі радянських ідеологем піддавали безапеляційній критиці більшість представників зарубіжної педагогіки як “апологетів буржуазії” та проповідників “реакційних”, “антинаукових” теорій, які суперечили канонізованій марксистсько-ленінській педагогіці. За три наступні десятиліття українська педагогічна компаративістика пройшла потужний шлях розвитку, нагромадивши значний обсяг конкретно-тематичних студій, чимала частина яких присвячених персоналіям зарубіжної педагогіки. Зважаючи на виклики глобалізації і євроінтеграції та утвердження нових освітніх і науково-методологічних парадигм, вона змінює пріоритети від нагромадження, систематизації, опису

якнайбільшого обсягу інформації про освітні системи різних країн до зіставлення та визначення спільних і відмінних рис їхнього національного досвіду виховання і навчання.

Отже, проблема формування окремого персоналістського напрямку української педагогічної компаративістики потребує спеціального науково-теоретичного осмислення.

Аналіз наукових досліджень. Сучасні українські і зарубіжні науковці (Л. Ваховський, М. Ваховський, О. Заїр-Бек, О. Матвієнко, Н. Муқан, В. Садова, А. Сбруєва, А. Чех, Ю. Чопик, Г. Щука, М. Чепіль та ін.) на достатньому рівні розробили дослідницько-методичний і категорійно-поняттєвий інструментарій педагогічної компаративістики. Нагромаджено масив літератури, що персоніфікує розвиток освіти і педагогічної думки в зарубіжжі. Однак ця проблематика фактично не осмислювалася на перетині педагогічної компаративістики, біографістики та історіографії педагогічної науки, тож саме в такому ракурсі вона потребує предметного розгляду.

Мета статті полягає у здійсненні історіографічного здобутку українських учених, який відображає персоніфікацію розвитку зарубіжної освіти і педагогічної думки та визначенні основних тенденцій, здобутків і прогалин цього наукового досвіду.

Виклад основного матеріалу. Архітектоніка розвитку персоналістського напрямку педагогічної компаративістики виглядає складнішою, аніж історіографія досліджень про педагогічні персоналії України. Зважаючи на значний обсяг студій з цієї проблематики, акцентуємо на розгляді узагальнювальних праць, які типологізують та відображають специфіку її наукового осмислення. В основу їхнього аналізу покладено інтегративний підхід, який передбачає поділ історіографічних джерел за тематикою (галузями, напрямками, течіями педагогіки й інших галузей знань), за періодами і країнами (регіонами) та часом життєдіяльності досліджуваних діячів і за іншими ознаками і характеристиками.

Українська педагогічна історіографія представлена обмеженим колом узагальнювальних праць з історії розвитку зарубіжної педагогіки думки. Серед них високим рівнем персоніфікації відзначається початковий посібник В. Кравця “Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття” (1996). З’ясувавши провідні ідеї, погляди представників філософсько-педагогічної думки Стародавнього Сходу і доби Античності, автор через призму розвитку національних освітніх і наукових систем за напрацьованою у біографістиці

схемою (біографічні дані, формування світогляду, наукова, професійна, громадська діяльність тощо) репрезентує знакові постаті світової педагогіки – Я.А. Коменського, Й. Песталоцці, І. Герберта, Ф. Дістервега, Ф. Фребеля та визначних філософів-просвітителів і педагогів К. Гельвеція, Д. Дідро, Ж. Ж. Руссо, А. Сен-Сімона, Ш. Фур’є, Р. Оуена та ін. [11].

Реферована праця відображає пострадянську парадигму української історико-педагогічної науки, натомість навчальний посібник Д. Скільського “Історія зарубіжної педагогіки: посібник” (2011) відрефлексує її трактування в контексті певних методологічних викликів та представляє в осучасненому науково-методичному форматі. Його вигідно вирізняє стиль викладу матеріалу, згідно з яким життя, діяльність, творчість визначних просвітителів і педагогів Середньовіччя та педагогічної думки окремих країн (Англії, Франції, Німеччини, Росії та ін.) XVII – початку ХХ ст. подаються у вигляді основної текстової частини, яка доповнюється логічно-структурними схемами, фрагментами творів, фотографіями, ілюстраціями тощо. Сприйнятливим з дидактичної позиції є подача автором епізодів біографій, що вирізняє персоналію з-поміж інших, пояснює умови формування її оригінальних поглядів на розвиток і виховання особистості [14].

Серед праць з історії розвитку національних освітніх систем і педагогічної думки закордоння високим рівнем їхньої персоніфікації та насиченням біографічною інформацією відзначається навчальний посібник І. Зайченка (2010) [8]. А за рівнем структурованості й аналітики цієї проблематики заслуговує на відзначення посібник за редакції Г. Троцько (2008). Виходячи з цивілізаційного підходу до періодизації та чітких узгоджених ознак і критеріїв класифікації, колектив фахівців у систематизованому та відрефлексованому у персоніфікованому сенсі вигляді показав розвиток філософсько-просвітницьких і педагогічно-виховних ідей за доби Стародавнього світу (Єгипет, Індія, Китай), Античності, раннього християнства, Середньовіччя (Візантія, країни Сходу), Відродження. Концептуалізація розгляду педагогічної спадщини Нового і Новітнього часу органічно поєднує виклад біографій, методологічних позицій, теоретичних концептів знакових постатей: Я.А. Коменського, Дж. Локка, Ж.Ж. Руссо, К. Гельвеція, Д. Дідро, Й.Г. Песталоцці, Й.Ф. Герберта, А.В. Дістервега. Це ж стосується оригінальної класифікації течій і напрямів представників зарубіжної реформаторської педагогіки кінця ХІХ – початку ХХ ст., що розкривається як унікальне цілісне

освітньо-педагогічне явище, яке інтегрувало низку феноменів авторських систем [9].

Вибірковий аналіз репрезентативних енциклопедичних і довідникових видань (“Український педагогічний словник” С. Гончаренка [4], “Енциклопедія освіти” [7] та ін.) засвідчує достатньо високий рівень представлення в них діячів зарубіжної педагогічної думки. Водночас констатуємо брак спеціальних студій на кшталт антологій, біографічних нарисів, довідників тощо, які б у відповідних форматах відображали їхні життєдіяльність та науковий і практичний досвід. Окремі видання, до прикладу, “Нариси з історії розвитку педагогічної думки” С. Сисоєвої, І. Соколової, де у емкому концентрованому вигляді показано носіїв “нового педагогічного мислення” ХХ ст. (Дж. Дьюї, М. Монтесорі, А. Адлер, Я. Корчак, С. Френе, Р. Штайнер [13]), об’єктивно не заповнюють цієї прогалини, але актуалізують необхідність розв’язання означеної проблеми. До цього спонукає приклад підготовлених у суміжній галузі знань таких оригінальних змістовних видань, як “Психологія особистості в біографіях, подія, портретах” (В. Гордієнко, Л. Копець, 2007) [5] та “Видатні психологи: біографічний довідник” (Т. Шаповал, 2005) [6]. Вони представляють близько двох десятків зарубіжних (жодного українського) діячів, чий науковий спадок має фундаментальне значення і для розвитку української педагогічної науки.

Персоніфікацію педагогічної думки окремих періодів відображає також відносно невелика кількість студій, які, проте, відзначаються оригінальним науково-аналітичним наповненням. Праці, присвячені епохам її зародження і становлення, підготовлені на перетині педагогіки, філософії, релігієзнавства, тож становлять помітний внесок у розвиток педагогічної біографістики, філософії освіти, інших галузей знань. Так, підійшовши до з’ясування гуманістичної спрямованості педагогічної думки Стародавнього світу і Середньовіччя через призму розробленої німецьким філософом К. Ясперсом епістемологічної парадигми “віхових культур”, Л. Мармураш (2009) у цілісному вигляді розкрила просвітницько-педагогічні ідеї її чільних носіїв: зарубіжного християнського світу (Василь Великий, Авва Доротей, М. Квасила, Августин Блаженний) та Русі – України (літописець Нестор, К. Туровський, К. Смолятич, Данило Заточник, Володимир Мономах) [12]. Абстрагованість автора від біографічного аспекту частково пояснюється характером поставленої проблем, однак предметне з’ясування умов формування світобачення цих діячів поглибило б розуміння

їх спільних і особливих рис, адже, попри вплив християнської традиції, їхня життєдіяльність відбувалася в різних соціально-історичних середовищах.

Глибокий комплексний підхід до вивчення духовно-моральної парадигми ранньохристиянських педагогів Середньовічної Європи представлений у докторській дисертації І. Цебрій (2013). Автор обґрунтувала концептуально важливе для історії педагогіки положення, згідно з яким їхні парадигмальні пошуки VI – IX ст., що змінили постулати Античної цивілізації, становили першооснову культурно-освітнього універсуму сьогодення. Формування ідей і поглядів Марціана Капелли, Северина Боеція, Флавія Коссідори, папи Григорія I Великого, Ісидора Севільського, Павла Диякона, Гаріопонта Алкуїна, Гвідо Арентійського та інших постатей розглядається через призму спільних передумов (апостольська педагогіка; діяльність учителів-апологетів; досягнення патристики отців Церкви; промонастирська педагогіка Античності тощо) творення освітньої моделі, що інтегрувала християнський світ єдиними духовними цінностями. Поряд із намаганням синтезувати ідеї досліджуваних персоналій, що представлено в універсальній моделі їхньої духовно-моральної парадигми, вчена показала і їхню винятковість через увиразнення особливостей життєвого шляху та поглядів на духовний світ людини [15].

Вагомий внесок у персоніфікацію західноєвропейської педагогічної думки доби Просвітництва XVIII ст. становить дослідження Л. Ваховського (2002). Це безпрецедентно значуще для світової педагогіки явище автор концептуалізує через обґрунтування категорії “філософія виховання”, що розглядається як результат взаємодії філософії та педагогіки у проблемному полі педагогічної науки. Відстеживши еволюцію уявлень учених XIX – XX ст. про нього (що також важливо для розуміння історіографічного аспекту проблеми) та класифікувавши напрями і особливості педагогічних традицій цього періоду, Л. Ваховський, апелюючи до біографічних даних, розкрив філософсько-педагогічної основи антропології (погляди на сутність і чинники формування людини як предмета виховання) англійських філософів Дж. Локка, Д. Толанда, А. Коллінза, Д. Гартлі; шотландця Д. Юма; французьких просвітителів Ж. Ламетрі, Е. Кондильяка, К. Гельвеція, Ж. Ж. Руссо, Вольтера; німецьких мислителів Г. Лессінга, І. Гердера, І. Канта тощо. Відтак здійснено аналіз (спільне, особливе, синтез) аксіологічних і методологічних аспектів їхніх концептів філософії виховання та

з'ясовано, як вони вплинули на розроблені в Україні за роки державної незалежності концепції виховання [3].

Якщо вивчення біографій та ідей західноєвропейських мислителів XVIII ст. має глибоку традицію, яка в українській історико-педагогічній науці сягає коріннями кінця XIX – початку XX ст., то звернення до не менш продуктивної спадщини представників американського Просвітництва залишалось на маргінесі наукових студій. За таких умов становить інтерес праця В. Калюжної (2004), яка до вивчення їхніх ідей підійшла з позицій філософії освіти. У силу особливостей соціального складу цього кола діячів автор предметно акцентувала на біографічних аспектах життєдіяльності третього президента США Т. Джефферсона, державного діяча і вченого Б. Франкліна, революціонера і мислителя Т. Пейна, борця за відміну рабовласництва і основоположника американської психіатрії Б. Раша, героя визвольної війни І. Аллена, економіста і філософа Д. Купера та ін. З таких позицій розкриваються їхні світоглядні і ціннісні орієнтири та погляди на функції і напрями освіти, проблеми шкільництва і виховання тощо. Вони продуктивно зіставляються з концептами європейських філософів-педагогів [10].

Важливе значення для концептуалізації уявлень про визначних носіїв зарубіжної педагогічної думки у контексті двогосподарчої ретроспективи дають праці з історії філософії освіти (приміром: В. Андрущенко [1], О. Базавлук, Н. Юхименко, 2010 [2] та ін.), які персоніфікують феномени філософсько-педагогічної думки Античності, Середньовіччя, Відродження, Нового часу, XIX і XX ст. Вони мають важливе теоретико-методологічне значення для розвитку педагогічної біографістики, бо, засвідчуючи пізнавальний потенціал міждисциплінарного підходу, розширюють обрії та відкривають нові можливості проведення історико-педагогічних та порівняльно-педагогічних досліджень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Синтезований аналіз різновидових праць, що персоніфікують розвиток зарубіжної освіти і педагогічної думки, дозволяє зробити висновок про помітний поступ педагогічної компаративістики та суміжних із нею галузей знань у цьому напрямі. Однак тут залишається чимало прогалин, тому передусім актуалізуємо потребу підготовки спеціальних біографічних довідникових видань, які б у систематизованому форматі представляли діячів зарубіжжя, що становлять науковий інтерес для сучасної

української педагогічної науки. Доцільним також видається здійснення предметного історіографічного аналізу наукової літератури про окремих педагогічних персоналій закордоння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Вступ до філософії. Великі філософи: навч. посіб. Харків: СПДФЛ Чиженко С. Ю., ТОВ “РИФ”, 2005. – 512 с.
2. Базалук О. О., Юхименко Н. Ф. Філософія освіти: навч. посіб. Київ: Кондор, 2010. – 164 с.
3. Ваховський Л. Ц. Філософія виховання західної цивілізації в епоху Просвітництва: автореф. дис... док. пед. наук: 13.00.01 / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2002. – 40 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 374 с.
5. Гордієнко В. І., Копець Л. В. Психологія особистості в біографіях, подіях, портретах. Київ: Києво-Могилян. акад., 2007. 304 с.
6. Видатні психологи: біографічний довідник / упоряд. Т. Шаповал. Київ: Шкільний світ: Видавець Л. Галіцина, 2005. 120 с.
7. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
8. Зайченко І. В. Історія педагогіки: навч. посіб. у 2 кн. Кн. 1.: Історія зарубіжної педагогіки. Київ: ВД “Слово”, 2010. 624 с.
9. Історія педагогіки: навч. посіб. / за ред. Г.В. Троцько. Харків, 2008. 545 с.
10. Калюжна В. Ю. Розвиток філософії освіти в американському Просвітництві (друга половина XVIII – початок XIX ст.). автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Луган. нац. пед. ун-т імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2004. 20 с.
11. Кравець В.П. Зарубіжна школа і педагогіка XX століття. Тернопіль, 1996. 287 с.
12. Мармураш Л. П. Розвиток гуманістичної спрямованості педагогічної думки в епоху віхових культур Стародавнього світу та Середньовіччя: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2009. 20 с.
13. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 308 с.
14. Скільський Д. Історія зарубіжної педагогіки: посібник. Київ: Смолоскип, 2011. 376 с.
15. Цебрій І. В. Духовно-моральна парадигма освіти в спадщині ранньохристиянських педагогів середньовічної Європи: автореф. дис ... док. пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 2013. 40 с.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. (2005). *Vstup do filosofii*.

- Velyki filosofy: navch. Posib* [Introduction to Philosophy. Great philosophers: teach. manual]. Xarkiv: PPPF Chyzenko S. Yu., LLC "RIF", 512 p. [in Ukrainian].
2. Bazaluk, O. O. & Yukhymenko, N. F. (2010). *Filosofiiia osvity: navch. posib*. [Philosophy of Education: Teach. Manual]. Kyiv: Condor, 164 p. [in Ukrainian].
3. Vakhovsky, L. Ts. (2002). *Filosofiiia vykhovannia zakhidnoi tsyvilizatsii v epokhu Prosvitnytstva* [Philosophy of education of Western civilization in the era of Enlightenment]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. 40 p. [in Ukrainian].
4. Goncharenko, S.V. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid, 374 p. [in Ukrainian].
5. Gordienko, V. I. & Kopets, L.V. (2007). *Psykholohiia osobystosti v biohrafiiakh, podiiaakh, portretakh* [Psychology of personality in biographies, events, portraits]. Kyiv: Kyiv-Mohylan. Acad., 304 p. [in Ukrainian].
6. Shapoval, T. (Ed.). (2005). *Vydatni psykhology: biohrafichnyi dovidnyk* [Outstanding Psychologists: Biographical Guide]. Kyiv: School World: Publisher L. Galitsina, 120 p. [in Ukrainian].
7. Kremin, V.G. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Acad. Sciences of Ukraine. Kyiv: Yurinkom Inter, 1040 p. [in Ukrainian].
8. Zaychenko, I. V. (2010). *Istoriia pedahohiky: navch. posib. u 2 kn. Kn. 1.: Istoriia zarubizhnoi pedahohiky* [History of Pedagogy: Teach. manual in 2 books. Kn. 1.: History of foreign pedagogy]. Kyiv: VD "Word", 624 pp.
9. Trotsko, G.V. (Ed.). (2008). *Istoriia pedahohiky: navch. posib* [History of pedagogy: taught. manual]. Kharkiv, 545 p. [in Ukrainian].
10. Kalyuzhnaya, V. Yu. (2004). *Rozvytok filosofii osvity v amerykanskomu Prosvitnytstvi (druha polovyna XVIII – pochatok XIX st.)* [Development of the philosophy of education in the American Enlightenment (second half of the XVIII – beginning of the nineteenth century)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lugansk, 20 p. [in Ukrainian].
11. Kravets, V. P. (1996). *Zarubizhna shkola i pedahohika XX stolittia* [Foreign School and Pedagogy of the 20th Century]. Ternopil, 287 p. [in Ukrainian].
12. Marmuras, L. P. (2009). *Rozvytok humanistychnoi spriamovanosti pedahohichnoi dumky v epokhu vikhovykh kultur Starodavnoho svitu ta Serednovichchia* [Development of the humanistic orientation of pedagogical thought in the era of earthworms of the Ancient World and the Middle Ages]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil, 20 p. [in Ukrainian].
13. Sysyov, S. O. & Sokolova, I. V. (2003). *Narysy z istorii rozvytku pedahohichnoi dumky: navch. posib* [Essays on the history of the development of pedagogical thought: teach. manual]. Kyiv: Center for Educational Literature, 308 p. [in Ukrainian].
14. Skilsky, D. (2011). *Istoriia zarubizhnoi pedahohiky: posibnyk* [History of foreign pedagogy: manual]. Kyiv: Smoloskyp, 376 p. [in Ukrainian].
15. Tsebry, I. V. (2013). *Dukhovno-moralna paradyhma osvity v spadshchyni rannokhrystyianskykh pedahohiv serednovichnoi Yevropy* [Spiritual-moral paradigm of education in the legacy of early Christian teachers of medieval Europe]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Lugansk, 40 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.10.2018



"Вивчай все не з марнославства, а задля практичної користі".

*Георг Крістоф Ліхтенберг
німецький вчений*

"Наука ніколи не була і не буде закінченою книгою. Кожен важливий успіх задає нові питання. Будь-який розвиток виявляє з часом усе нові й глибші труднощі".

*Альберт Ейнштейн
один з найвизначніших фізиків ХХ століття.
Лауреат Нобелівської премії 1921 року*

